

Δὲν ἐτόλμησαν μὲν αἱ αἱρέσεις, καθ' ὅσον ἤξεύρομεν, νὰ ἀποφανθῶσιν ἀπροκαλύπτως ὅτι ὁ Σωτὴρ ἦτο ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῶν ἐρμηνειῶν αὐτῶν συνεπήγοντο ἅπασαι (Κεφάλαιον Γ' καὶ Δ' τοῦ Β' τόμου) τὸ ἀνατρεπτικὸν ἐκεῖνο συμπέρασμα, ἡ εἰρηνικὴ συμβίωσις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἀπέβη ἀδύνατος. Οἱ αἱρετικοὶ κατεδιώχθησαν αὐστηρῶς· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἡ ὀρθοδοξία ἐπεχείρησε νὰ προσβάλλῃ τὴν αἵρεσιν ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῇ πηγῇ, ἐν τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἵνα κατοχυρώσῃ τὸ χριστιανικὸν δόγμα κατὰ πάσης αὐτῆς ἐπιδρομῆς. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἠγωνίσθη νὰ ὑψώσῃ τείχος ἀνυπέροβτον μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ περίφανής νομοθέτης τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ἔγραψε πολὺκροτον «Λόγον κατὰ Ἑλλήνων», δι' οὗ μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ ἀποκηρύξῃ αὐτοὺς ὡς εἰδωλολάτρας ἤλεγξε προσέτι καὶ ἐγλεύασε τὴν σοφίαν αὐτῶν. Εἰς ὃ ἡ μερὶς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἣτις εἶχε μείνει πιστὴ εἰς τοὺς πάλαι θεοὺς ἀπεκρίθη, διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἰουλιανοῦ· «ἡμῖν ἀνήκουσιν ἡ εὐγλωττία καὶ αἱ τέχναι τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ ἡ τῶν θεῶν αὐτῆς λατρεία· ὑμέτερος δὲ κληρὸς ἐστὶν ἡ ἀμάθεια, ἡ ἀγροικία καὶ οὐδὲν πλεόν· αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ὑμῶν» (1). Τὰ δύο στρατόπεδα λοιπὸν, τὰ ἀπ' ἀλλήλων δισταμένα ὅσον ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἰς ἐν καὶ μόνον συνεφώνουν, ὅτι ἔδει νὰ ἐπέλθῃ διαζύγιον μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Εἰς μάτην ἐπιφανεῖς ἀντιπρόσωποι τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ ἠγωνίζοντο νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ συμβίωσις δὲν ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅτι μάλιστα ἡ ἑλληνικὴ σοφία ἦτο ἀπαραίτητον προγύμνασμα καὶ ἐγκαλλώπισμα πάσης χριστιανικῆς ψυχῆς. Ἡ γνώμη τοῦ Ἀθανασίου κατίσχυσεν, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ κατισχύσῃ, ἐν ὅσῳ οἱ χριστιανοὶ ἐλάλουν καὶ ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν, προσήχοντο ἑλληνιστί, ἤκουον ἑλληνιστὶ τελουμένην τὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεγίνωσκον ἑλληνιστὶ τὰς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν. Ἡ γλῶσσα λοιπὸν παρέμεινε κοινὴ, ἀλλὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, γυμνωθὲν τῆς ἀρχαίας εὐκλεοῦς ἐκδοχῆς, ἔλαβε τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου· καὶ ἔκτοτε τό τε ὄνομα τοῦτο καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα, «ἑλληνικῶς, ἑλληνισμός, ἑλληνίζω, ἑλληνοφρονῶ», ἀπεκρούσθησαν καὶ περιυβρίσθησαν ὑπὸ τῆς νέας πίστεως ἐπὶ αἰῶνας μακρούς.

Ὁ Μαλάλας ὁμιλῶν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ βεβαίως ὅτι «διωγμὸς γέγονεν Ἑλλήνων μέγας» καὶ ὅτι «ἐθέσπισεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἑλληνίζοντας» καὶ ὅτι «συσχεθέντες Ἕλληνες περιεβωμίσθησαν καὶ βιβλία αὐτῶν κατεκαύθησαν καὶ εἰκόνες τῶν μυσερῶν θεῶν αὐτῶν καὶ ἀγάλματα». Παρὰ Θεοφάνει ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς «εἰς ἑλληνισμὸν ἀναιδῶς ἔξετράπη». Τὸν κατὰ τῶν ἐθνικῶν διωγμὸν ὁ αὐτὸς ὀνομάζει «ἑλληνικὸν διωγμὸν»· καὶ «ἀναιδῶς ἑλλήνιζε» λέγει, καὶ «ἑλληνοφρονοῦντα» καλεῖ τὸν ἑπαρχὸν τῆς πόλεως, ὅστις διὰ θορύβων παρηνώγει τὸν Χρυσόστομον τελοῦντα τὰς θείας λειτουργίας· καὶ «ἑλληνοφρονας ληρωδίας» προσαγορεύει τὰς αἱρέσεις. Μέχρις αὐτῆς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἤρχισεν ἤδη νὰ

(1) Τοῦτο ἐγένετο διότι τὸ Ἑλλην παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀντιτίθετο πρὸς τὸ Ἰουδαῖος, σημαῖνον πάντας τοὺς ἐν τῷ ἑλληνικῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ ἑλληνικῇ πολυθειᾷ καὶ τῷ θρησκευτικῷ συγκρητισμῷ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐξελληνισθέντας ἢ ἑλληνίζοντας λαούς. Ὑπῆρχον πάντως καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις πολλοὶ οἱ λαλοῦντες καὶ γράφοντες τὴν ἑλληνικὴν, καὶ μόνον τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐκαλοῦντο Ἑλληνοφρονες ὡς οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἀλλὰ Ἑλληνοφρονεῖται. Τὸ Ἑλλην μάλιστα ἀντιτίθετο πρὸς τὸ Ἰουδαῖος. Τὴν τοιαύτην δὲ ἀντίθεσιν τῶν ὀνομάτων ἐκληρονόμησεν ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ (πρβλ. τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «Οὐκ ἐν Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἑλλην»).